

Alvinczi Péter postillái I. Rákóczi György tábori könyvtárában*. Korábban két Debrecenben őrzött kötetet mutattunk be idősebb Rákóczi György erdélyi fejedelem (1630–1648) könyvtárából.¹ Ezúttal Alvinczi Péter (1570–1634) kassai lelkész prédikációgyűjteményének első részével járunk hozzá a gyűjtemény rekonstrukciójához:

TtRE Nagykönyvtára Rmk 619a

ALVINCZI Péter, *Postilla az az, egymás utan következő praedikatiuk az urnapi szent evangeliumok szerént rövid magyarázatokkal és világos tanúságokkal*, mellyek az nemes szabad királyi városban Cassaban praedikáltattak Alvinczi Peter pap által, [Kassa], [özv. Schultz Dánielné], [1633], [8], 669 p., 4°. – RMNy 1566

Megjegyzés: Korábbi jelzete: H 833a. – A csonka nyomtatványból hiányzó levelek: A¹⁻⁴, §§¹⁻⁴–§§⁴, Q²–R⁴, Gg¹–Nn⁴, Aaa¹–Iii⁴, Qqq¹–Vuuu³.

Ma is a 17. századi pergamenkötés védi a könyvet. A kötéstáblák sávozással keretezettek, a középmező sarkaiban gránátalmatőves bélyegző lenyomata látható. Középen ugyanezen bélyegzőkből összeállított kereszt alakú középdísz helyeztet el a könyvkötő. Az első tábla helyenként alig kibetűzhető vaknyomásos felirata: „ILL[ustrissimi] P[rinci]PI[s] TRANS[ylvaniae] DOM[ini] DOM[ini] GEOR[gii] RAKOCZI A[nno] D[omini] MDCXXXIII^o”. Metszése aranyozott-poncolt, a könyvtestet összefogó zöld szalagokat pótolta a Széchényi Könyvtár restaurátora. A kötést utólag karmazsinszínűre festették, amely mára erősen lekopott.

A hátsó kötéstábla belső oldalán kézírásával ez áll: „vegeztem el olvasasat az taborban 10 8b[ris] estve 8 orakor”. A pataki Kollégiumban őrzött, egykor Rákóczi saját használatában lévő vizsolyi *Újszövetség* hasonmás kiadásával való összehasonlítás meggyőző eredményt adott. Az 1619–1620 között keletkezett marginálisokkal összevetve a kézírás mellett az olvasás befejezését rögzítő formula is egyezett.²

A kötet lapjain olvasható további bejegyzések már nem Rákóczitól származnak, a „notabéné”-t helyettesítő lapszéli nagyméretű ikszeket sem ő jegyezhetette be.³

A kötettel kapcsolatban több kérdés is felmerül. Az első a bejegyzés keltezésének helye és ideje. A supralibros arról árulkodik, hogy a munka már a megjelenés évében eljutott a fejedelemhez. A bejegyzés „taborban”, vagyis a fejedelem legnagyobb szabású hadivállalkozása alatt, az 1644–1645. évi hadjárat során születhetett, több, mint tíz évvel az ajándékozás után. A harmincéves háborúba bekapcsolódó uralkodó a vallásszabadságon és a rendi jogokon esett sérelmek orvoslásával indokolta a részvételét, s bár jelentősebb hadi sikereket nem aratott, a Linzi békében (1645) elért területi nyereségek mellett komoly eredmény volt, hogy részese lehetett a nagyhatalmi békekötésnek (1648).⁴

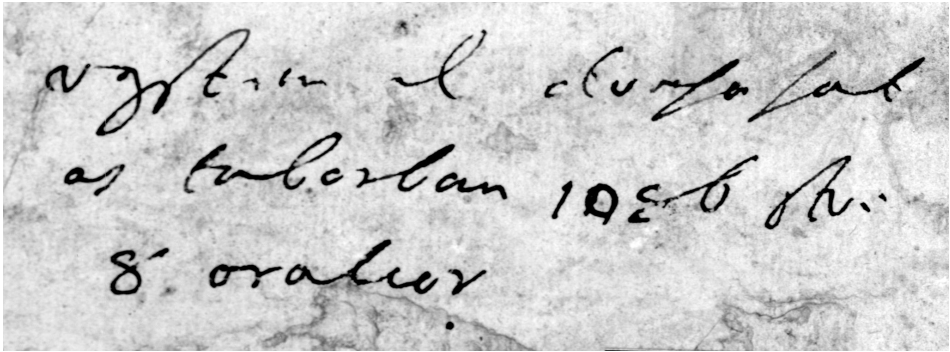
* A kutató az Emberi Erőforrások Minisztériumának *Szegedi Kis István ösztöndíjasa*.

¹ Lásd: OLÁH Róbert, *Samuel Rochotius könyvei a Rákóczi család gyűjteményében = Magyar Könyvszemle*, 134(2018), 25–42.

² Lásd pl.: „Anno 1620 22 die Mai az én kegielmes Istenemnek kegies engedelmebeol vegeztem el ez keöninek olvasasat Ónodban, estve 8 és 9 hora keozeot, kiért legien aldot az eo neve, Amen”. *Az mi urunc Iesus Christusnac wy testamentoma*, Vizsoly, Mantskovit, 1590, hasonmás kiad. MONOK István és DIENES Dénes tanulmányaival, Sárospatak, Hernád, [2015], 173r.); valamint: DIENES Dénes, *I. Rákóczi György a Szentírás = I. Rákóczi György a könyvgyűjtő bibliaolvasó*, Sárospatak, Hernád, [2015], 12–16.

³ A kéziratoss bejegyzések lelőhelye a kötetben: 24, 84, 105, 123, 138. p.

⁴ Lásd: CZIGANY István, *A harmincéves háború és I. Rákóczi György 1644–1645-ös hadjárata = Erdély és Patak fejedelemasszonya Lorántffy Zsuzsanna*, Tanulmányok születésének 400. évfordu-

1. kép: A fejedelem kézírása Alvinczi művében

A fejedelem által bejárt útvonal pontosan követhető a családi levelezés segítségével. Rákóczi 1644. október 7-én még Tokajból, 1644. október 14. már „ex castris Gesztel positis”, azaz a Miskolc melletti Gesztelyről keletkezett a feleségének küldött leveleit.⁵ A várral megerősített Tokaj a Tisza–Bodrog összefolyásnál fekvő stratégiai fontosságú átkelőhelyként természetes állomása volt az erdélyi csapatok északnyugati felvonulási útvonalának. A tőle nyugatra fekvő Hernád-parti Gesztely a zempléni hajdútelepülések egyike volt.⁶ Rákóczi 1644. október 10-én este fejezte be Alvinczi postilláskötetének olvasását, a „táborban” kifejezés egybevág az említett levél végén olvasható, Gesztelyre vonatkozó „ex castris” keletkezéssel.

Kérdéses továbbá, hogy hogyan került Alvinczi műve a fejedelemhez. Jakó Zsigmond feltételezte,⁷ hogy a Szilágyi Sándor által közölt levélben található homályos utalás a lelkésznek járó 500 forintról,⁸ a Kassán elhangzott prédikációk kiadásához nyújtott támogatásként értelmezhető. Ha elfogadjuk ezt a verziót, akkor a kötetéskönyvről nyomott supralibros segítségével a bőkezű támogatóknak küldött tiszteletpéldányként azonosíthatjuk a kötetet. Ez esetben Alvinczi az elveszett címlapra vagy az eredeti előzéklapokra további ajánlást is írhatott, s egy későbbi tulajdonos szakíthatta ki azt, s festhette le a kötetet, hogy elfedje a supralibrost. Ugyanakkor a kiadás támogatása nélkül is megajándékozhatta Alvinczi a fejedelmet. A prédikátor jó kapcsolatot ápolt a református uralkodókkal, Bocskai István udvari papja, majd testamentáriusa, Bethlen Gábor tanácsosa és bizalmasa volt. A teológiai tárgyú polemikus művein túl szívesen bocsátkozott publicisztikai csatározásba a Habsburg-pártiak táborából Pázmány Péterrel és Balásfi Tamással. A 17. század első harmadában

lójára, I, szerk. Tamás Edit, Sárospatak, Rákóczi Múzeum, 2000 (A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetek, 40), 287–307.

⁵ *A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése*, szerk. Szilágyi Sándor, Bp., MTA, 1875 (Magyar Történelmi Emlékek, I. Osztály, Okmánytárak, 24), 268–272.

⁶ BODNÁR Tamás [et al.], *Gesztely története*, Gesztely, Önkormányzat, 2014, 69–73.

⁷ JAKÓ Zsigmond, *A nagyenyedi Bethlen Kollégium könyvtárának kezdetei és első korszaka (1622–1658)* = *Uő, Írás, könyv, értelmiség*, Tanulmányok Erdély történelméhez, Bukarest, Kriterion, 1976, 202.

⁸ A fejedelem Tolnai István pataki lelkészhez: „Akarnánk, ha Alvinczi uram eleget tenne igéretének, melyet kegyelmed szorgalmazzon; az praefectusnak [ti. Debreceni Tamásnak – O. R.] megparancsoltuk, az ötszáz forintot egyszersmind adassa meg; kegyelmed szépen jó módjával hordassa be az várban több könyveinkhez”. Lásd: SZILÁGYI Sándor, *I. Rákóczy György fejedelem levelezése Tolnai István sárospataki pappal*, II = *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok*, 18(1875), 20, 650.

az erdélyi politikát érintő kiáltványok és rölapok jelentős része az ő tollából származott. Az egykori heidelbergi peregrinusok általában véve jelentős szerepet játszottak a fejedelmi politika elméleti megalapozásában és kommunikációjában.⁹

Már Monok István is felvetette, hogy a postilláskötet kiadásának támogatásán kívül valamilyen más ügy is állhatott az 500 forinttal kapcsolatos kifizetés háttérben.¹⁰ Ha megnézzük az első és a második rész ajánlását, egyiknek sem Rákóczi volt a címzettje. Alvinczi mindkét kötetet patrónájának, Nyári Istvánné Telegdi Annának ajánlotta.¹¹ A lelkész Kassa városára hagyta a könyvtárát, így azt nem fizethették ki a levélben leírt ügylettel.¹² Ha másoktól származó könyvek árát egyenlítették ki Alvinczi segítségével, akkor könnyen elképzelhető, hogy a Magyarországon menedéket kereső exuláns cseh testvérekkel kapcsolatos beszerzés nyomát látjuk. 1629-ben például Samuel Rochotius (ante 1580–post 1629) lelkész könyvtárából érkeztek kötetek Sárospatakra, a családi gyűjteménybe.¹³ Az üldözött prédikátorok közül többen megfordultak a környéken (1628-ban például hárman),¹⁴ őket is segíthette Rákóczi a Rochotius esetéhez hasonló módon, a nélkülözhető könyveik megvásárlásával. Általában szívesen gyarapította a pataki bibliotékát értelmiségi gyűjteményekből.¹⁵

Az erdélyi uralkodók utazó vagy táborigénykönyvtárakat tartottak fenn, amelyek mérete és összetétele folyamatosan változhatott. Bethlen Gáborról feljegyezték, hogy a hadjáratok alkalmával „egy arra rendeltetett Bibliothékát hordozott magával és szorgalmasan a könyveket olvasta”. A költségeket nem sajnálva külön kocsit készíttetett, hogy a legkedvesebb könyveit az utazások során is maga mellett tudhassa.¹⁶ Az idősebb Rákóczi György hasonló gyűjteményébe tartozott egykor Alvinczi Péter munkája, amely arról is tanúskodik, hogyan foglalta keretbe a kegyesség a táborba szálló fejedelem mindennapjait. A lelki életét és egyháza iránti jóindulatát méltató egykori udvari pap, Medgyesi Pál (1605?–1663?) kiemelte, hogy az uralkodó milyen szorosan ragaszkodott a napi istentiszteletek megtartásához. „Ha nappalt nem várhatot, ejfélben, három, négy orakor, es este későn g’ért’ánál-is meg kellett annak lenni” – idézte fel a lelkész a temetés alkalmával.¹⁷ 1645

⁹ Lásd: HELTAI János, *Műfajok és művek a XVII. század magyarországi könyvkiadásában, 1601–1655*, Bp., OSZK, 2008 (Res Libraria), 285–286; HELTAI János, *Alvinczi Péter és a heidelbergi peregrinusok*, Bp., Balassi, 1994 (Humanizmus és Reformáció, 21), 126–155.

¹⁰ Lásd: MONOK 1996, i. m. XVIII.

¹¹ RMNy 1566, 1583.

¹² *Magyarországi magánkönyvtárak*, I, 1533–1657, sajtó alá rend. Varga András, Bp., MTA Könyvtára, 1986 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 13), 152–153; MONOK 1996, i. m. XVIII.

¹³ Lásd: OLÁH 2018, i. m. 39–40.

¹⁴ Lásd Miskolci Csulyak István peregrinációs albumának három bejegyzését: JAKÓ Zsigmond, *Miskolci Csulyak István peregrinációs albuma = Kísérő tanulmányok Miskolci Csulyak István peregrinációs albumához*, szerk. Dienes Dénes, Oláh Róbert, Sárospatak, Hernád, Debrecen, TTRE Nagykönyvtára, 2018, 31.

¹⁵ MONOK István, *Rákóczi György a könyvgyűjtő = I. Rákóczi György a könyvgyűjtő bibliaolvásós*, Sárospatak, Hernád, [2015], 3.

¹⁶ VITA Zsigmond, *Bethlen Gábor könyvtára és Utasításai = Uő, Művelődés és népszolgálat, Tanulmányok*, Bukarest, Kriterion, 1983, 9; TOMBOR Tibor, *Két adalék a hazai „mozgó” könyvtárak történetéhez = Magyar Könyvszemle*, 78(1962), 323.

¹⁷ MEDGYESI Pál, *Erdély s’ egész magyar nép egymás után tsak hamar hamar érkezett harmas jajja s’ siralma... = Uő, Sok jajjokban, s’ bánatos szivel ejtett könyhullatásokban merült, és feneklett, szegény igaz magyaroknak, egy-néhány keserő siralmi...*, Sárospatak, Rosnyai János, 1658, 28 (RMNy 2796).

júniusában, a hadmozgás idején is gondja volt a fejedelemnek a lelkek ápolására, amikor úgy rendelkezett, hogy „az mely napon praedicationk nem lészen, reggel 6, délest 2 és 5 óraker minden nap könyörgés” legyen, azaz naponta háromszor, „mikor táborunk mind nap estig nem fog menni”.¹⁸

Udvari lelkészek¹⁹ kísérték a mindenkori fejedelmet a hadi vállalkozásokra, ahol a körülményekhez illő formában hirdették az igét. Jó példa erre a Nagyari József (1650–1694), aki I. Apafi Mihály (1660–1690) táborában szolgálta végig az 1681–1683. évek hadjáratait.²⁰ Rákóczi 1644–1645. évi kíséretéhez tartozhatott az istentiszteleteket és az imádságokat vezető Medgyesi mellett Csulai György (?–1660 k.) későbbi erdélyi püspök.²¹ A kiváló prédikátorok által vezetett, naponta ismétlődő istentiszteletek, a közös és az egyéni imádságokon túl a fejedelem csöndes magányában is gyakorolta a hitét. A Medgyesi által is megörökített rendszeres bibliaolvasással,²² valamint Alvinczinak az adventtől pünkösdig tartó időszakra kiadott vasárnapi és ünnepi postilláinak tanulmányozásával múlatta az estéket. Ehhez járultak az otthon maradtak imái és az országos böjt.²³ A penitencia-tartást maga a fejedelem is gyakorolta. „Amint böjtöléssel indultam [ti. a hadjáratra – O. R.], úgy most is hálaadásúl böjtöt és isteni szolgálatot rendelék szeptember 17-ére.” – írta 1645.

¹⁸ *A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése...* 1875, i. m. 324.

¹⁹ I. Rákóczi György idején Geleji Katona István, Medgyesi Pál, Tolnai Dali János, Keresztúri Bíró Pál, Csulai György voltak az udvari lelkészek. Lásd: JENEY-TÓTH Annamária, *Néhány gondolat az udvari papokról és szerekpükről a Rákócziak korában (1630–1655)* = *Új Nézőpont*, 5(2018), 1, 17–32. A hadjáratban jelen volt továbbá Rákóczi Zsigmondnak (1622–1652), a székelyek generálásának tábori papjaként szolgáló Tolnai Dali János is 1644 végéig. Lásd: ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, szerk. Ladányi Sándor, 3. jav. bőv. kiad., Bp., MRE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977, 644–645.

²⁰ NAGYARI József *tábori prédikációi (1681–1683)*, sajtó alá rend., jegyz., előszó, bevez. Györi L. János, Debrecen, DE Kossuth Egyetemi K., 2002 (Csokonai Könyvtár, Források, Régi kortársaink, 9), 20–23.

²¹ Herepei János még úgy vélte, hogy Csulai helyett inkább a nála fiatalabb Medgyesi lehetett a táborban. (HEREPEI János, *Adatok Medgyesi P. Pál életéhez* = *Uő, Polgári irodalmi és kulturális törekvések a század első felében*, szerk. Keserű Bálint, Szeged, JATE, 1965 (Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 1), 383.). Ezzel szemben a Tokajban, 1644. szeptember 3-án kelt levélben Rákóczi felidézett egy esetet: „Az mely pap felől irtunk volt, az subordinatus volt, csalni akart, mi bizony Csulai uramnak mindjárt megmondánk, de nem hívé, egy éjjel el is szökék innét...” (*A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése...* 1875, i. m. 247.) Az ifjabbik udvari pap az 1644 áprilisában kelt levél utalása szerint („Medgyesit bár ne küldd ki”) még nem volt a fejedelem mellett. (*A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése...* 1875, i. m. 141.)

²² Rákóczi élete során az *Ószövetséget* tizenháromszor, az *Újszövetséget* harminckettőnél többször olvasta végig. A bibliaolvasást „nem hog elvesztegette volna, de tsak szokott oráiról-is igen ritkán halasztotta el.” Lásd: DIENES 2015, i. m. 12.

²³ 1644. november 1-jén kelt levelében: „Istenem tisztelete is s hazám szabadsága is kevesebet éré nálam magam hasznánál: legyen Isten abban is bírő, ezt sem terjesztem; hogy értünk, édesem, országúl böjtöltök s imádkoztok, istenes s hasznos cselekedet, s legyen az Úr Isten ennek is jobban meghallgatója. (*A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése...* 1875, i. m., 247.) Bethlen Gábor 1619. évi hadjáratahoz hasonló módon ekkor is országos böjtöt rendeltek el. Lásd: FAZAKAS Gergely Tamás, *Kora újkori „nemzeti” imádságok nemzetközi összefüggésben*, Országos könyörgés és közösségi bűnbánat Bethlen Gábor idején = *Régi magyar imakönyvek és imádságok*, szerk. Bogár Judit, Piliscsaba, PPKÉ BTK, 2012 (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok), 81–90.

augusztus 30-án.²⁴ Mindez jól példázza, hogy milyen szakrális keretek között zajlottak az erdélyi hadjáratok.

„Alvinczi Peter Postillája” szerepel a fejedelem kisebbik fia, Rákóczi (IV.) Zsigmond (1622–1652) neve alatt 1660 körül összeírt katalógusban, feltehetően a most ismertett példányt vették jegyzékbe.²⁵ A postilláskötet is a pataki Kollégiumba vándorolt a Rákóczi család közel 2000 kötetes könyvtárával együtt, majd onnan 1671 után, a diákság elűzésével szétszóródó gyűjtemény sorsában osztozva került ki.²⁶ A címlapját vesztett és több helyen hiányos példányban ma két bejegyzést olvashatunk, amelyek a könyv további sorsáról tanúskodnak. Az első kötéstábla belső oldalára „Johannes P. Pátkai” írta be a nevét. A debreceni Kollégiumban két Pátkai János nevű diák tanult a 18. század közepe táján,²⁷ bármelyiké lehetett a kötet. A töredékesen fennmaradt kötéstábla-belső-kön részben Pátkaitól származó kézíratos imádságokat, zsoltárszövegeket (a 115. és a 147. zsoltár első versét) és gazdasági feljegyzéseket olvashatunk. Ugyanott egy további ceruzás bejegyzés látható: „Vit[ézi] app. XI. nro. 1170. mancum”. A TtRE Nagykönyvtára Kézírtatárában találjuk meg Vitézi József könyveinek jegyzékét (1831), s rajta az 1170. tételt: „Predikatiók magyarul. sine initio et fine”.²⁸ Vagyis ekkor már biztosan Debrecenben őrizték a csonka kötetet.

OLÁH RÓBERT

Az erényes politikus példaképe – Bercsényi László gróf francia életrajza egy 18. századi lotaringiai politikai értekezésben. Székési gróf Bercsényi László a 18. századi franciaországi magyar emigráció legismertebb és legsikeresebb személyisége volt. Pályafutásának csúcán, 1758-ban egyetlen magyarként nyerhette el a neves Franciaország marsallja címet, amellyel bekerült kora legmodernebb hadseregének elitjébe, a legnevesebb hadvezérek sorába. A francia marsallok társasága 1515 és 1793 között alig kétszáz főt számlált, és amint a legújabb kutatások is megerősítették,¹ egy olyan intézményt alakított ki, amely az ancien régime francia monarchiájának egyik legmagasabb stratégiai irányítására volt hivatva. Bercsényi László életéről már számos monográfia

²⁴ *Magyarország vármegyéi és városai*, szerk. Sziklay János, Borovszky Samu, 19 = *Szatmár vármegye és Szatmár-Németi*, Bp., Apollo, 1896, 460.

²⁵ MONOK István, *A Rákóczi-család könyvtárai*, 1588–1660, szerk. Császtvay Tünde, Szeged, Scriptum, 1996 (A Kárpát-medence Koraújkori Könyvtárai, 1), 147 (544. tétel).

²⁶ MONOK István, *A művelt arisztokrata*, A magyarországi főnemesség olvasmányai a XVI–XVII. században, Bp., Kossuth, Eger, EKF, 2012 (Kulturális örökség), 234–238.

²⁷ *Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában*, szerk. Szabadi István, Debrecen, TtRE, 2013 (Kiadványok a Debreceni Református Kollégium Fennállásának 475. Évfordulója Tiszteletére, 1), 390, 454, 466. Az utolsó két beiratkozás ugyanahhoz a személyhez köthető.

²⁸ „Series Thecae Vitezianae, confecta p[er] Moïsem Kalos. O[r]dinarium] B[ibli]o[thecari]um, descripta per Dan[ie]lem Melegh, emerit[um] B[ibli]o[thecari]um anno 1831.” Jelzete: TTRE Nagykönyvtára R 71/1. A könyvjegyzéken 1229 tétel található szerzői név, cím, kiadás helye és ideje, kötés és formátum megjelöléssel. A nagyrészt latin, kisebb részben német, francia, görög és magyar nyelvű kiadványok többsége a 18. században jelent meg. A vegyes összetételű gyűjteményben teológiai, filozófiai, jogi, történeti, természettudományi (földrajzi, természetrajzi) és szépirodalmi munkák mellett nyelvtankönyvek szerepelnek.

¹ L. ehhez: EL HAGE, Fadi, *Histoire des maréchaux de France à l'époque moderne*, Nouveau Monde, Paris, 2011; SURREAUX, Simon, *Les Maréchaux de France des Lumières, Histoire et dictionnaire d'une élite militaire dans la société d'Ancien Régime*, Paris, SPM, 2013.